

Benno Nijkerk – Initiatiefnemer van Nederlands verzet in Brussel

Benjamin Maurits Nieuwkerk, die naar de voornaam *Benno* luisterde, werd op 2 oktober 1906 in een Joodse familie in Amsterdam geboren. Zijn vader vervulde in Nederland, naast zijn onderneming in granen, een belangrijke rol in de synagoge en in het maatschappelijke leven. Hij was een der weinigen in de familie die geen functie had in het *IJzerconcern Nijkerk*. Zijn drie zoons, onder wie Benno, vervulden allen wél een rol in dat bedrijf.¹ Evenals velen onder zijn naaste familieleden noemde hij zichzelf *Nijkerk*.

Na de Openbare Handelsschool te hebben afgerond trad Benno in algemene dienst bij het familiebedrijf Nijkerk in Amsterdam, waar vele naamgenoten werkzaam waren.² Hij vestigde zich rond 1939 in Schaarbeek bij Brussel. Daar was hij in het jaar daarvoor, samen met zijn jongste broer *Hugo*, als medevennoot toegetreden tot de Belgische vestiging van de firma Nijkerk in Vilvoorde. Hij werd er algemeen directeur.³ De oorlog brak echter al snel na zijn aantreden uit. Op 10 mei 1940 begaf hij zich vrijwillig naar Amsterdam om zich daar aan te melden bij zijn oude wapen, de Koninklijke Marine, maar men accepteerde daar geen vrijwilligers.⁴

Aanvankelijk verleende Benno vanuit Brussel hulp aan mensen in de trein, die op de vlucht waren voor de Duitsers. Bovendien was het Joodse *Comité de Défense des Juifs en Belgique* opgericht, waarin hij en anderen samenwerkten. Ook wilde hij Nederlandse en Belgische Joden helpen ontsnappen uit België. Nijkerk werd hierin bijgestaan door de zogenoemde *groep-Bolle*, maar aan de in dit artikel genoemde groepen zijn veel meer – ook Nederlandse – namen verbonden.⁵ Later sloot hij zich aan bij de verzetsorganisatie *Dutch-Paris Line*, die hulproutes organiseerde om mensen vanuit de bezette gebieden naar veiliger oorden zoals Zwitserland te brengen. De *Dutch-Paris*, opgericht door de ‘Franse Nederlander’ *Jean*

Benno Nijkerk.

Weidner, was een van de belangrijkste en meest succesvolle ondergrondse netwerken van het verzet.^{6,7} Men hielp mensen te ont-snappen die vervolgd werden om hun geloof en ras, geallieerde piloten en personen van groot Nederlands belang. Uiteindelijk maakten 300 mensen deel uit van dit ondergrondse netwerk, van wie ongeveer 150 personen werden gearresteerd. Veertig van hen werden gedood of stierven aan de gevolgen van gevangenschap. De ontsnappingsroute heeft in belangrijke mate bijgedragen aan het verzet, en is verantwoordelijk voor de redding van bijna 1100 mensen, onder wie 800 Nederlandse Joden en meer dan 112 neergehaalde geallieerde piloten.⁸

Benno Nijkerk opereerde in de loop van de oorlog onder diverse schuilnamen, zoals *Bernard*, *Armand Smits* en *Nestor*. In Frankrijk beweerde hij dat hij in de Elzas was geboren.

Binnen de groep van Jean Weidner wilde Benno Nijkerk dus gebruik maken van diens *Zwitserse route*, maar hij stelde ook Spanje als bestemming voor. Hij had niet alleen aan vervoer naar Zwitserland gedacht. Hij vroeg zich ook af of via de Pyreneeën een ontsnappingsweg opgebouwd kon worden. Weidner nam die taak ter hand. Nijkerk moest in België meer en meer Nederlandse Joden opvangen die er in geslaagd waren de Nederlands-Belgische grens te passeren. Zijn voornaamste probleem was hoe hij die grotere aantallen Spanje of Zwitserland binnen

kreeg. Dat betekende niet alleen dat Weidners groep nu aanzienlijk méér vluchtelingen te verwerken kreeg, maar ook dat er een vaste verbindingslijn met Brussel moest komen.

Van maand tot maand breidde *Dutch-Paris* zich uit. Het was levensgevaarlijk werk: *Abwehr* en *Sicherheitspolizei* beschikten in België en Frankrijk over talrijke *Vertrauungsmänner (V-Männer)*, die zich in organisaties zoals *Dutch-Paris* naar binnen trachtten te werken om zo de gegevens te verzamelen die voor het 'oprollen' van althans een deel van de groep noodzakelijk waren.⁹ Tegen die *V-Männer* was de *Dutch-Paris* zo goed mogelijk afgeschermd, maar zij vormden niet het enige gevaar. In februari 1944 werd een Joodse vluchteling uit Nederland, die een van de ijverigste koeriersters van *Dutch-Paris* geworden was, in Parijs door de Franse politie gearresteerd, samen met haar eveneens uit Nederland ontsnapte ouders. De Franse politie droeg hen alle drie aan de *Sicherheitspolizei* over. De koerierster had helaas adressen van de organisatie bij zich en ze vulde die gegevens onder zware druk nog aan.¹⁰ Nadien was het voor de *Sicherheitspolizei* een koud kunstje op de nu bekende adressen invallen te doen en ieder die er zich bevond of die er zich kwam aanmelden, op te pakken. Niet minder dan honderdvijftig medewerkers van *Dutch-Paris* werden daardoor in Frankrijk en België gearresteerd.

Benno Nijkerk hielp ook *Engelandvaarders*. In iedere plaats op de route had 'Dutch-Paris' vertegenwoordigers. Om veiligheidsredenen werd doorgaans gewerkt met een estafettesysteem, waarbij iedere *porteur* slechts zijn eigen gedeelte van de route kende. De Duitsers loofden een beloning uit voor zijn arrestatie. Die vond uiteindelijk plaats in Parijs, waar hij ook intensief bezig was. Gelukkig wist hij zijn schuilnaam te behouden en verried geen geheimen, hoe grof hij ook bij zijn arrestatie en later mishandeld werd. Er is ook sprake van een eerdere arrestatie: *'In de zomer van 1943 arresteren de Duitsers enkele vooraanstaande figuren van het Joods verdedigingscomité, onder wie Benjamin Nijkerk. De aanhouding van Nijkerk betekent een groot verlies. Hij verzorgde de relaties met de geldschietters.'*¹¹

Benno Nijkerk ondersteunde veel mensen met valse identiteitsbewijzen, onderduikadressen, een weg naar andere landen en op financiële wijze. Ook was hij regelmatig betrokken bij hulp aan verlaten Joodse kinderen

en hun verzorging en opleiding. Hij maakte twee reizen naar Zwitserland om financiële hulp te vragen en om contact te leggen met de Nederlandse regering en de Nederlandse ondersteuningsorganisatie. Hierdoor kwamen de koeriers veelvuldig in Brussel. In januari 1944 moest Benno Nijkerk Brussel verlaten, omdat hij te zeer gezocht werd door de Gestapo. Hij zette het werk voort in Frankrijk, maar hij werd eind maart 1944 opnieuw gearresteerd in Parijs.¹² Na een verblijf van drie maanden in een gevangenis in Fresnes werd hij op 15 juli 1944, via het tussenstation Compiègne, gedeporteerd naar Neuengamme in Duitsland, waar hij een dag later aankwam. Daar is hij in oktober 1944 bezwiken in een Aussenkommando.¹³ In Neuengamme stierven bijna 43.000 mensen door de onmenselijke toestanden in het kamp, waaronder epidemieën en gebrek aan voedsel. Benno Nijkerk werd pas in 1947 doodverklaard, *'omdat men zijn lichaam nooit heeft gevonden'*.

Er is een uitgebreid rapport opgemaakt door een verzetsstrijder over de verzetsbeweging waaraan Benno Nijkerk deelnam, met een gedetailleerde beschrijving van hun taken. Nijkerk wordt daarin genoemd als een der eersten die slachtoffers van de bezetting te hulp kwamen. Het rapport straalt Nijkerks onafgebroken en gevaarlijke activiteiten uit. Er wordt waardering over hem geuit als initiatiefnemer van het Nederlands verzet in Brussel. *'Hij was een grote doener en was de motor in Brussel. Een praktische man, die door zijn realistische geest oplossingen vond voor moeilijke problemen. Grote patriot en zeer moedig, gezegend met een exceptionele intelligentie; hij stond altijd klaar om op welk moment dan ook in te grijpen. Hij onttrok zich nooit aan de zwaarste opofferingen.'*¹⁴

De Erelijst van Gevallen 1940-1945 bewaart de naam van de in Duitsland omgekomen Benno Nijkerk, *'die op grote schaal de hulp aan doortrekkende Nederlanders organiseerde in Brussel. Hij is postuum geridderd vanwege zijn verzetswerk in België en Frankrijk. Zijn achtergebleven vrouw heeft namens hem van H.M. de Koningin de Orde van Oranje-Nassau uitgereikt gekregen voor zijn buitengewone werk voor Nederland in de oorlog.'*

Zijn naam komt voor in minstens acht boeken. Benno's echtgenote *Marina*, Russische van geboorte, en hun zoon *Mark* overleefden de

oorlog. Zijn jongere broers *Dolf* en *Hugo* namen ook deel aan de oorlogshandelingen.¹⁵ Beiden veranderden na de oorlog hun achternaam wettelijk in Nijkerk.

Ko Sturkop

Noten

1 De levensgeschiedenis van Maurits Nijkerk (officieel: Moses Barend Benjamin Nieuwerkerk) is te vinden op <https://sturkop.nl/?s=maurits+nijkerk+barend>.

2 In *Misjpage* 2009-02 wordt de familie Nijkerk beschreven in verband met het gelijknamige IJzerimperium. Benno Nijkerk was een achterkleinzoon van Mozes Barend Nieuwerkerk en Duifje Koopman Sturkop.

3 De ondernemingsgenealogie en de bewindvoerders zijn ook terug te vinden in het artikel ad. noot 2.

4 Benno Nijkerk had in de jaren twintig bij de marine gediend. Evenals zijn vader was hij geen kleine man voor zijn tijd. Hij was 1.87 m. lang.

5 Zie: https://www.inetherlandescapelines.files.wordpress.com/2019/01/predikanten_v_tcm215-834902.pdf

6 Johan Hendrik ('Jean') Weidner, geboren in 1912, woonde in Frankrijk. Hij komt uitvoerig ter sprake in deel 7 van Loe de Jong.

7 Zie verder over Jean Weidner: https://nl.wikipedia.org/wiki/Johan_Hendrik_Weidner en <https://nl.wikipedia.org/wiki/Dutch-Paris>. Hij overleefde de oorlog.

8 Ik vraag mij af of hij ook de familie Hakker op die wijze heeft bijgestaan. Zie het artikel in *Misjpage* 2019-01: Joseph Hakker (1887-1967), een Joodse Nederlander, oorlogsheld in België en veel meer. In de genealogie komen wegen zo vaak tezamen.

9 *V-Mann* of *V-Frau* (meervoud *V-Leute*) waren personen die namens de Duitse bezetter jacht maakten op ondergedoken Joden, neergestorte piloten en leden van het verzet.

10 Zij werd zelf gemarteld en als zij zweeg, zouden haar ouders gemarteld worden. Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Dutch-Paris>.

11 De datum van Nijkerks eerste arrestatie staat in het boek *'Schimmen met een ster'* van Hanne Hellemans (ISBN 978 90 223 1949 9), pag. 33. Ik ben er niet zeker van of dit werkelijk een eerdere arrestatie is geweest of dat in het boek een verkeerde datum staat.

12 Benno Nijkerk werd in Parijs gearresteerd in de woning aan de Avenue Victor Hugo van de 'De Circusbaron' *Jules baron Brantsen van Rhederoord*. De baron, die eveneens werd gearresteerd en in Buchenwald stierf maakte eveneens deel uit van de groep-Weidner. Het is interessant het relaas over hem te lezen. Zie

<https://www.boekenbestellen.nl/boek/de-circusbaron-deel-1-jules-baron-brantsen-van-rhederoord/9789090291611>.

13 Zie: <https://monument.vriendenkringneuegamme.nl/person/403489/benjamin-maurits-nieuwkerk>.

14 Zie het boek *'The Escape Line'* door Megan Koreman, ISBN: 9780190662271.

15 Op <https://sturkop.nl/?s=maurits+nijkerk+barend> is ook de rol van de beide broers van Benno Nijkerk beschreven. Broer Dolf was naar Engeland ontkomen en ging daar in militaire dienst. Hij

werd na de oorlog directeur van Wiener Machinefabriek, een onderdeel van Nijkerk N.V. Broer Hugo zat bij de Prinses Irene Brigade, nam deel aan de Bevrijding van Brussel en werd in het oosten van België zwaar gewond. Hij hield daar ernstige problemen aan zijn ogen aan over. Na de Bevrijding nam hij deel aan de wederopbouw van de door de oorlog noodlijdende Nijkerk N.V. en werd de jarenlange president van de Wereld Recycling Organisatie, waarin 52 landen waren vertegenwoordigd. Hij was Ridder in de Kroonorde van België.